

AĞLARLA AKIŞKANLAŞAN BELLEK: SOSYAL AĞLARIN BİREYİ NASIL AKIŞKANLAŞTIRDIĞINI KEŞFETMEK İÇİN GÖMÜLÜ TEORİYİ KULLANMAK*

Abdurrahman AKYILDIZ**

Gönderim Tarihi: 25.12.2023 - Kabul Tarihi: 25.03.2024

Akyıldız, A. (2024). Ağlarla akışkanlaşan bellek: Sosyal ağların bireyi nasıl akışkanlaştırdığını keşfetmek için gömülü teoriyi kullanmak. *Etkileşim*, 13, 340-361.
<https://doi.org/10.32739/etkileşim.2024.7.13.251>

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Bireylerin özel alanlarını birbirine bağlayan sosyal ağlar, bireylere özel olanı paylaşılabilir bir içeriğe dönüştürerek araçların kontrolüne bırakmaktadır. Bireylere ait özel unsurların sosyal ağlarda paylaşılabilir ve depolanabilir olması, sosyal ağlarda bireyler tarafından oluşturulan belleğin etkinliğinin sorgulanmasını sağlamaktadır. Sayısal ortamlar öncesinde hatırlama deneyimi fotoğraf, anı defteri gibi bazı araçsal unsurlarla sağlansa da bu unsurların kullanımında genel anlamda belirleyici olan bireylerdir. Sosyal ağlarda ise geçmişe dair anılar kullanıcıların kontrolünde bağımsız bir alanda depolanarak hatırlama deneyimi gerçekleşmektedir. Sosyal ağların bellek üzerindeki araçsallaştırıcı etkisinin biçimlendirici durumuna odaklanan bu çalışma, çevrim içi ortamlarda geçmişe yönelik deneyimlerin kullanıcılar tarafından 'kullanım' ve 'alımlama' noktasında nasıl şekillendirildiğini literatür ve alan çalışması paralelinde değerlendirmektedir. Çalışma, nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama yöntemlerinden biri olan gömülü teori yaklaşımı doğrultusunda dar bir örneklemeden elde edilen veriler sonucunda oluşturulan 'kullanıcı olarak bellek' teması dahilinde, sosyal ağlarda belleğin durumunun kullanım ve alımlama noktasında nasıl algılandığını açıklamaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda kullanıcı olarak belleğin, günümüz modern toplumlarının akışkanlaşan yaşam koşullarında bireysellik noktasında farklı kavramsal fikirler ortaya koyduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: sosyal ağlar, bellek, gömülü teori, akışkanlık.

* Bu yayın, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı'nda Ayşen Akkor Gül danışmanlığında yürütülen "Yetişkin Türk Ağ Kullanıcılarına Göre Sosyal Ağ ve Bellek: Bir Gömülü Teori Çalışması" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Doktor Araştırma Görevlisi, İstanbul Arel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul, Türkiye.
iremyniceler@arel.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5375-8013

FLUID MEMORY THROUGH NETWORKS: USING GROUNDED THEORY TO EXPLORE HOW SOCIAL NETWORKS FLUIDIZE THE INDIVIDUAL*

Abdurrahman AKYILDIZ**

Received: 25.12.2023 - Accepted: 25.03.2024

Akyıldız, A. (2024). Ağlarla akışkanlaşan bellek: Sosyal ağların bireyi nasıl akışkanlaştırdığını keşfetmek için gömülü teoriyi kullanmak. *Etkileşim*, 13, 340-361.
<https://doi.org/10.32739/etkilesim.2024.7.13.251>

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

Social networks, which connect the private spheres of individuals, transform what is private to individuals into shareable content and leave it under the control of the media. The fact that private elements belonging to individuals can be shared and stored in social networks makes it possible to question the effectiveness of the memory created by individuals in social networks. Although the experience of remembering before digital media is provided by some instrumental elements such as photographs and diaries, the use of these elements is generally determined by individuals. In social networks, however, memories of the past are stored in an independent space under the control of users, and the experience of remembering is realized. Focusing on the formative status of the instrumentalizing effect of social networks on memory, this study evaluates how past-oriented experiences in online environments are shaped by users at the point of 'use' and 'reception' in parallel with the literature and field study. The study will try to explain how the status of memory in social networks is perceived at the point of use and reception within the theme of 'memory as user', which is formed as a result of the data obtained from a narrow sample in line with the grounded theory approach, one of the data collection methods used in qualitative research. In this direction, it has been observed that memory as a user reveals different conceptual ideas at the point of individuality in the fluidizing living conditions of today's modern societies.

Keywords: social networks, memory, grounded theory, fluidity.

* This article was derived from the doctoral thesis titled "Social Network and Memory According to Adult Turkish Network Users: A Grounded Theory Study" which was written under the supervision of Professor Ayşen Akkor Gül at Istanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Radio, Television and Cinema.

* PhD/Researcher, İstanbul Arel University, Communication Faculty, İstanbul, Türkiye.
a.akyildiz.info@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6688-2275

Giriş

Sosyal ağlarda bireyler arasında kurulan iletişim ve iletişimin devamlılığı, kullanılan platformun kendine özgü yapısına göre sosyallik biçimi oluşturmaktadır (Jensen, 2015, s. 1). Bu yüzden sosyal ağlar, bireyler arasında gerçekleşen iletişimin pratikleşmesini sağlayan uygulamaları kapsamaktadır.¹ Kaplan ve Haenlein, 2004 yılında kullanılmaya başlanan etkileşimli ortamların bağlantılı olduğu temel kavramsal gelişimi “Web 2.0” ve “kullanıcı tarafından üretilen içeriğin” (*User Generated Content: UGC*) meydana getirdiği değişim olarak aktarmaktadır. UGC, etkileşimin gerçekleştiği *Facebook, Instagram, X* ya da *Twitter* gibi ortamlarda son kullanıcı olarak üretilen içeriklerin, diğer kullanıcılara ortam vasıtasıyla aktarımını gösteren eylem şekillerini yansıtmaktadır (2010, ss. 60-61). UGC, hedef kitleye ulaşma olanağı sağlayan araçların kullanılarak, ‘kamuya açık’ şekilde belirtilen erişimin sağladığı grup etkileşimini göstermektedir (Shirky, 2008, s. 83). Bu bağlamda Laughey’in aktardığı gibi, “birbirinden bütünüyle farklı deneyimlere sahip insan kümeleri arasında kolay iletişim olanağı” sunan sosyal ağlar, bireyler arasındaki iletişimin hızlılığını gösteren ve büyüklüğü belirlenemeyecek derecede bağlantı çeşitliliği sunan ortamlardır (2010, s. 19).

Mul, enformasyon teknolojisinin yarattığı kolektif etkinin “bir iletişim, danışma ve iş birliği” aracına dönüştüğünü savunmaktadır. Dolayısıyla enformasyonun artan genişliğinin örgütlenme biçimi, kolektif zekânın kurumsallaşan yapısına etki etmektedir (2008, s. 63). Artan enformasyon teknolojisinin yoğunluğu, “bilginin ve kültürün üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerine” etki ederek alımlama şekillerinde değişikliklere yol açmaktadır. Küçülen araçlarla artan iletişim yoğunluğu, bireyi sosyal ağlar gibi sayısal ortamlarda bir araya getirerek ilişkilerin ve alımlama şekillerinin düzenlenmesini sağlamaktadır (Mul, 2008, s. 126). Modernleşen toplumsal yapıyla toplumların etkileşim pratiklerinin kurumsallaşması sosyal ağlarla kendisini göstermektedir. Lovink’in, “uyumluluğun aşınmasına yol açar” (*corrosion of conformity*) şeklinde belirttiği sosyal ağlar ‘sosyal’ olgusunun kurumsallaşan şeklidir. Sosyal ağlar modern toplumsal yapıda toplumların gerçekliklerine etki eden ortamlardır (2014, ss. 100-101).

Sosyal ağların meydana getirdiği “merkezsiz” iletişim, yeniliğin sürekli artan dinamik yapısını ortaya koymaktadır. Sosyal ağlar hızlı genişleyen ve iletişim şekillerini çeşitlendiren yapıyla hareket etmektedir (Castells, 2008, s. 623). Ellison ve Boyd sosyal ağları, “katılımcıların yer aldığı ağ bağlantılı bir iletişim platformu” olarak “kullanıcı tarafından oluşturulan içerik akışlarını tüketebilir, üretebilir ve/veya bunlarla etkileşime girebilir” şeklinde aktarmakta-

¹ Sosyal ağlar, sosyal medyanın alt kavramlarından biri olarak aktarılmaktadır. Chandler ve Munday sosyal medyayı, “haber *haber grupları, *MMOG’ler ve *sosyal paylaşım siteleri gibi *yeni medyaları içine alır,” şeklinde aktarmaktadır. Sosyal ağlar, sosyal ağ sitesi olarak “bireylere içinde kendi çevrimiçi kişisel profillerini yaratma olanağı sağlayan websitesi” şeklinde tanımlanmaktadır (2018, ss. 372-373).

dır (2013, s. 158). Bu bağlamda sosyal ağlar, içeriklerin kullanıcılar tarafından zenginleştirildiği “sosyal”, “katılım” ve iş birliği” gibi kavramlara yeni anlamlar yüklemektedir (van Dijck, 2013, s. 12). Kullanıcı merkezli hareket eden sosyal ağların algoritma² tabanlı arayüzü, beğenilebilir anlamlar üzerinden “arkadaşlık” veya “takipçi” yapısını oluşturmaktadır. Artan iletişim yoğunluğuna bağlı olarak bireyler arasında oluşturulan ağların meydana getirdiği etkileşim miktarı eylem şekillerini ve alımlama biçimlerini belirlemektedir (van Dijck, 2013, s. 13).

Sosyal ağların araçsal olarak bireylerin günlük yaşam etkinliğinde yer bulması kullanım ve alımlama noktasında belleğin anlamına etki etmektedir. Bireylerin özel alanlarında konumlanan sosyal ağların bağlantılarla şekillenen yapısı belleğin anlamı üzerinde düşünülmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda alan yazınında gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında, sosyal ağların bellek üzerinde meydana getirdiği araçsallaştırıcı etkiye yönelik farklı kavramsal düşünceler ortaya konulduğu gözlemlenmektedir. Belleğin sosyal ağlarla gelişen dönüşümünün aktarımında “dolayımlanmış bellek” (*mediated memories*) (van Dijck, 2007), “bellek ekolojisi” (*memory ecologies*) (Hoskins, 2016) ya da “nicelleştirilmiş nostalji” (*quantified nostalgia*) (Jacobsen ve Beer, 2021a, 2021b) gibi farklı kavramlar geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunun dışında kültürel durumun bir yansıması olarak araçsal kullanımın meydana getirdiği “ekran bellek” kavramı gibi aktarımlar da bulunmaktadır (Eyrek, 2020).

Sosyal ağlar, bireyler arasında iletişim ve etkileşim sağlayan platformlardır. Kullanıcıların ürettiği içeriklerin paylaşıldığı ve depolandığı alanlardır. Sosyal ağlar bireysel geçmişin oluşturulması açısından farklı deneyim unsurları sunmaktadır. Bu yüzden bu çalışma, bireylerin bir kullanıcı olarak sosyal ağlarda oluşturduğu deneyimlerinin bellek oluşturucu etkisini, ‘kullanım’ ve ‘alımlama’ noktasında inceleyerek gömülü teori yaklaşımıyla oluşturulan ‘kullanıcı olarak bellek’ teması doğrultusunda tartışmaktadır. Araştırma, ‘Türk yetişkin kullanıcı’ örnekleminde gerçekleştirilen görüşmelere yönelik bir temaya bağlı, belli alt unsurlar doğrultusunda kullanım ve alımlama noktasında değişen duruma ilişkin analiz ve bulguları içermektedir.

Bauman’la Belirginleşen Akışkanlaşma

Küreselleşme, yerelliğin anlamına ilişkin ulus devlet anlayışının zayıflayan yapısına işaret etmektedir. Yerel pratiklerin çeperini aşarak mevcut toplumsal yapıların anlam bulmasını sağlamaktadır (Bauman, 2016, s. 105). Bu yüzden küreselleşmenin oluşturduğu ağlarla artan kitlesel yoğunluğun dikkat üzerinde meydana getirdiği değişimin ahlaki durumu, “kendi görüşlerine uygun ahlak otoriteleri veya ahlaki vaazlarıyla vaizler değil, “göz önündeki ünlülerin” örneğidir” (Bauman, 2016, s. 73).

² Algoritma, “belirli bir sonucun yapılandırılma basamaklarındaki formül, plan ve numaralandırmalardır” (Damasio, 2022, s. 217).

Küreselleşmenin elektronik aracılı unsurlarla dünyayı tek bir konuma dönüştürmesi, mekânın azalan önemi doğrultusunda bireyi yerelin bağımlı ortamından koparmaktadır. Değişimin ortaya çıkardığı yerelin sahip olduğu kültürel pratikler bağlı olunan çevrim içi unsurlarla "melezleşmeye" kaymaktadır. Yapısal dönüşümün temel değişkeni, bağlı olunan yapının "ağlarla" meydana gelen değişimi olarak görülmektedir (Bauman, 2020, s. 187). Bauman, modern toplumların sahip olduğu akışkan yapıyı "tasarlanmış stratejiler hızla eskir" şeklinde aktarır. Geçmişin gelecekle olan bağlantısının modern toplumlardaki aktarımını 'kopukluk' olarak görmektedir. Dolayısıyla geleceğe ilişkin tahminin belirsizliği güven sorunu yaratırken, zamanın hızlılığı "yaşamı yeni başlangıçların birbirini takip etmesi" şekline büründürmektedir. Bu yüzden kalıcılık modern toplumlarda problemlilik olarak görülmektedir (2020, s. 8).

Modernite, gündelik hayatın işleyişini yerinden ederek tarihsel konumunu etkilemiştir. Modernite, zamanın ve mekânın geleneksel organizasyonunu yeniden düzenleyerek toplumsal hayatın yapısal dönüşümünü kurumsal ve bireysel olarak düzenlemiştir. (Giddens, 2010, s. 11). Modernite, bireyin ve toplumun zaman ve mekân düzleminde değişen yaşam tarzını yansıtmaktadır. Bu yüzden, "kendinden önceki uzun yüzyıllar boyunca yaşam pratiğinin iç içe geçmiş" yapısından farklı olarak durağan olmayan ve sürekli değişen süreci ifade eden dinamik bir yapıdır (Bauman, 2018a, s. 33). Bauman modernliğin, kesinliği olmayan bir sonsuzluğun "hep daha çok istediğinden değil, hiçbir zaman yeterince şeye sahip olamadığından" geçiciliği ve doyumsuzluğu ifade eden bir yansıması olduğunu düşünmektedir (Bauman, 2003, s. 21). Dolayısıyla Bauman, akışkan moderniteyi zaman ve mekân düzleminde belirsizlik üzerine kurmaktadır. Ancak katı modernliğin sahip olduğu mekânsallık karşısında akışkan moderniteyi zamana odaklı olarak görmektedir. Geçiciliğin yarattığı belirsizliklerin birey ve toplum üzerinde meydana getirdiği ilişki biçimleri, akışkan modernitede yeni anlamlar üretmektedir. Bu yüzden akışkan modernite "zamanı bir yandan sonsuz hacimli bir kap seviyesine koyarken, diğer yandan onun sürekliliğini -değerini ve geçerliliğini- yok eder" (Bauman, 2018a, s. 188).

Modern toplumlarda bireyin araçlarla sürekli erişilebilir şekilde hareket eden günlük rutini, ağlarla biçimlenen toplumsal yapıyı göstermektedir. Erişilebilir olmanın sürekliliğinin yarattığı temas durumu özel alanın yoksunlaşan yapısına işaret etmektedir (Bauman, 2012b, s. 40). Bauman'ın alan yazınında pratikleştirdiği "akışkanlık" kavramı, modern toplumsal yapıda ağlarla aracılı konuma gelen bireyi ya da toplumu anlatmaktadır. Modern toplumsal yapının durağan olmayan ve anlık değişime açık olan dönüşümü işaret eden kavram 'koşulların sürekli değişimini' yansıtmaktadır. Kavram, modern toplumsal yapının artan olanaklarına karşı internet ağlarıyla birbirine bağlı şekilde yaşayan toplumların bilgi akışı içerisinde çevrelenen durumunu da göstermektedir (2012b, ss. 7-8). Akışkan modern dünyada kimliğin belirsizliği yerel etkilerinden bağımsızlaşan bireye göre anlam bulmaktadır. Sürekli hareket halinde olan toplumlarda bireylerin ağlarla oluşturduğu bağlantıların yarattığı kimliklerin aidiyet bağı da gerçekliğinden kopmaktadır. Bu durumu Bauman, "telefo-

nu açmakla caddeyle olan bağımızı koparıyoruz. Böylece fiziksel yakınlıkla ruhsal uzaklık arasındaki çelişki artık son bulur,” şeklinde aktarmaktadır (2017, s. 38).

Günümüz modern toplumlarını akışkanlaştıran, teknolojilerin bireylerin kültürleri üzerinde meydana getirdiği baskının yansıması olduğu düşünülmektedir. Kornwachs’ın, “kendine özgü organizasyon biçimleri ve kavramları arar ve amaçlar hakkında tartışmaların yapılması için baskı uygular,” olarak aktardığı teknolojinin etkisi, sosyal ağlar gibi hızlı iletişim ortamlarının meydana getirdiği etkilerde de gözlemlenmektedir (2021, s. 30). Castells’in, “yeni enformasyon teknolojileri, küresel araçsal ağlarla dünyayı birleştiriyor,” aktarımında görüldüğü gibi, mekânsal algılamalardan uzaklaşan birey yaşamında birleştirici unsurların meydana getirdiği değişim, kapsamlı olarak toplumları enformasyon yoğunluğunun artan kurumsallaştırıcı etkisi üzerinde birleştirmektedir (2008, s. 26). Sosyal ağların birey yaşamında yerleşikleşen yapısının meydana getirdiği kurumsallaşma, “geçmiş başarıların ve başarısızlıkların hammaddesi olarak bilgisayarın hafızasına giriyor. Ağ müessesesi kendi sanal kültürü içinde yaşamayı öğreniyor,” şeklinde Castells tarafından ifade edilen “sanallık kültürü” bağlamında akışkanlaşan birey yaşamını göstermektedir (2008, s. 270).

Modernleşen toplumlarda değişimin sürekliliğinin getirdiği dikkat sorunu “hazın geciktirilmesini” sağlamaktadır. İlgilerin belirsizliğinin yarattığı tüketim arzusu ihtiyaçlara yönelik değerlendirmeyi ertelemektedir (Bauman, 2018a, s. 230). Akışkan modern toplumlarda üretim karşısında artan tüketim talebine ilişkin düşünce “sanal olarak sıfırdan üretilen bir arzu” şeklindedir. Arzularla temellenen toplumsal yapı sürekli değişen günlük ihtiyaçlarla şekillenmektedir (Bauman & Lyon, 2016, s. 139). Bireyin özel alanında bağlantı içerisinde olduğu sosyal ağlar, çevrim içi ve çevrim dışı hayat arasındaki kontrolün düşünülmesine neden olmaktadır. Bauman, ağa bağlantılı olmanın sağladığı kontrolsüzlüğün çevrim dışı olarak görülen alanı etkilediğini düşünmektedir. Bireye serbest alan sunan çevrim içi dünyanın sunduğu özgürlük “karşıtlıktan uzak olan basit çözümleri ile basit ve risksiz” bir yapıyı sunmaktadır (2018b, ss. 85-86). Birey açısından çevrim içi dünyanın belirleyiciliği tercihler noktasında sunulan özgürlükler olarak görülmektedir. Çevrim içi dünya, çevrim dışı dünyanın zorlukları karşısında birey için ihtiyaç haline dönüştürülmüş gerçekliklerden kaçış noktası olarak düşünülmektedir (Bauman & Leoncini, 2020, s. 57).

Sosyal ağlarda katılım kolektif anlama sahip olduğu için, bireysel bilgilerin kullanıcılar tarafından birleştirilerek toplumsal deneyim şekillerine dönüştürülmesi kültürel anlamlar üretilmesini sağlamaktadır. Jenkins’in sosyal ağların ortaya çıkardığı katılımcı kültüre yaptığı vurgu; bireysel parçaların bütünü meydana getirdiği, kesinliklerden çok, hızlılığın ve sıradan bireylere yönelik pratiklerin ortaya çıktığını göstermektedir (2018, s. 20). Bireyi sosyal ağlarda yapısallaştıran kültürel dönüşüm Jenkins’in “yakınsama kültürü” olarak aktardığı kavramsal etkide görülmektedir.³ Kullanıcıların ürettiği içeriğin anlam

³ Yakınsama kültürü, “medya teknolojileri, endüstrileri, pazarları, türleri ve izleyicileri arasındaki ilişkinin” dönüşen yapısına işaret etmektedir (Chandler & Munday, 2018, s.

bulmasında, sosyal ağlarla pasif konumdaki bireyin geçirdiği yapısal dönüşüm önemlidir (2018, s. 19).

Bauman'ın "öğrenmeyle değil, ekseriyetle unutmayla" bağlantılı olduğunu söylediği tüketim toplumu, modern toplumsal yapının sürekliliği içerisinde du-yarsızlaşan bireysel hazın yansımaları göstermektedir (2012a, s. 86). Akışkan modern toplumda kültürün yapısı bireysel tercihlerin işlevsel yansımalarına göre şekillenmektedir. Modern kültürü Bauman, "kurallardan değil, önermelerden oluşur," şeklinde aktarmaktadır. Akışkanlığın meydana getirdiği değişim, yasakların veya sınırlayıcılıkların yerine gönüllü toplulukların yaratılarak hazın belirlenmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda Bauman, "polis gücü yerine halkla ilişkiler" örneğini vermektedir. Modern toplumlarda kültürel yapı, sürekliliğin yarattığı taleple, sabitliği olmayan değişken unsurlarla bireyin yaşam alanını dönüştürmektedir. Bu yüzden tüketim toplumu, "mevcut ihtiyaçların doyurulması değil, yeni ihtiyaçlar yaratmaktır" (2015, ss. 14-19).

Araştırmanın Metodolojisi

Amaç ve yöntem⁴

Bu çalışmada bireylerin sosyal ağlarda kullanıcı olarak deneyimleri doğrultusunda, belleği sosyal ağlarda kullanım ve alımlama noktasında nasıl değerlendirdikleri araştırılmaktadır. Çalışmanın amacı, sosyal ağlarda bireylerin kullanıcılar olarak oluşturdukları sayısal anlamlara sahip geçmiş bilgisinin anlamına ilişkin olarak, sosyal ağlar ve bellek arasındaki gömülü olan anlamı ortaya çıkarmaktır. Çalışma deneyimlerin sosyal ağlara kaydedilerek, depolanarak ya da arşivlenerek oluşturduğu geçmiş bilgisinin nasıl şekillendiğine yönelik cevap aramaktadır. Bu anlamda yapılan bu ön çalışma Türkiye'de yapılacak sayısal ortamlardaki bellek çalışmalarına yardımcı olması bakımından önem oluşturmaktadır.

Türk yetişkin kullanıcıların sosyal ağlar ve bellek arasındaki ilişkiyi kullanım ve alımlama noktasında nasıl değerlendirdiklerinin araştırıldığı çalışmada bazı araştırma sorularına cevap aranmaktadır:

1. Kullanıcılar sosyal ağlar ve bellek ilişkisini nasıl görmektedir?
2. Kullanıcıların sosyal ağlarda belleğe ilişkin değerlendirmeleri ve alımlamaları nasıldır?
3. Hatırlatma noktasında sosyal ağlar kullanıcılar için ne/neler ifade etmektedir?

434). Yakınsama kültürü, "yeni ve eski medyanın çarpıştığı, taban medyası ile kurumsal medyanın kesiştiği, medya yapımıcısının ve medya tüketicisinin güçlerinin beklenmedik şekillerde etkileşime geçtiği" süreci göstermektedir (Jenkins, 2018, s. 19).

⁴ Çalışmanın etik kurul onayı, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'nın 30.05.2022 tarih ve 06 sayılı toplantısında alınmıştır.

Araştırma modeli

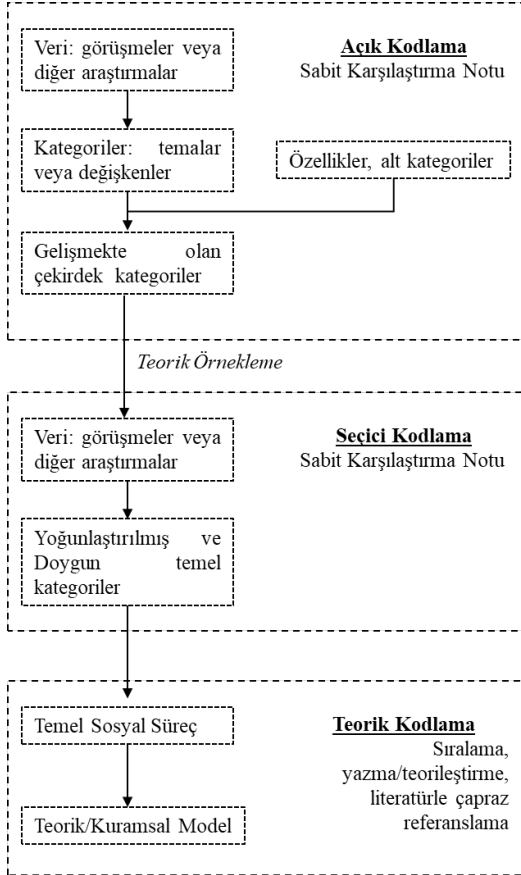
Araştırma amacı doğrultusunda belirlenen araştırma sorularına ilişkin cevaplar bulmak amacıyla çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma modeli, örneklemin belirlenebilmesi için 'genel tarama modeli' seçilmiştir (Karasar, 2012, s. 79). Bu yüzden çalışmanın evreni 'Türkiye'de bulunan yetişkin sosyal ağ kullanıcıları' olarak alınmıştır. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından 'gömülü teori' kullanılarak veriler toplandığı için, çalışmanın problemine bağlı olarak araştırmacının örneklemini belirlemesini sağlayan 'teorik örnekleme' kullanılmıştır (Charmaz, 2006, s. 100; Corbin & Strauss, 2015, ss. 147-150; Gençoğlu, 2014, ss. 695-696). Sosyal ağlarda kullanımın bireysellik içermesi ve kullanıcılar olarak bireylerin oluşturdukları geçmişe ilişkin anıların türünün ve çeşitliliğinin farklılıklar içermesi, belleğin anlamına ilişkin sorgulamaya yönelik incelemenin yapılmasını önemli kılmaktadır. Farklı kullanım ve alımlama biçimlerinin meydana getireceği sorgulama 'kullanıcı olarak bellek' sorgusunu değerli duruma getirmektedir.

Örnekleme olarak çalışmada Türk yetişkin kullanıcıların, kullanımlarının ve alımlamalarının tespiti için; 42-60 yaş aralığında, en az lise mezunu, en az bir yıldır *Facebook* kullanan 7 kişi ve 18-34 yaş aralığında, en az lise mezunu, en az bir yıldır *Instagram* kullanan 8 kişi olmak üzere toplam 15 kişiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, gömülü teori yaklaşımı kapsamında ilk görüşmeden başlanarak görüşme deşifrelerinin ve gözlemlerinin doğrultusunda, her görüşme sonrasında analizin karşılaştırmalı olarak yeniden değerlendirilerek bir sonraki görüşmeye karar verilmesi şeklinde ilerletilmiştir.⁵ Bu doğrultuda araştırmada görüşmecilere ilişkin bilgiler, "Tablo 1. Araştırma Örneklemi: Görüşülen Kişilerin Özellikleri" tablosu şeklinde *Ek-1'*de aktarılmıştır.

Araştırmada, verilerin sistematik ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesini sağlayan ve veriden teoriye ulaşılmasını hedefleyen 1967 yılında Barney Glaser ve Anselm Strauss tarafından geliştirilmiş gömülü teori yaklaşımı kullanılmıştır (Birgili, 2015, s. 105; Çelik & Ekşi, 2018, ss. 20-21; Gençoğlu, 2014, ss. 682-685; Güler ve diğerleri, 2013, s. 202). Alan yazınında yaklaşımı farklı kılan, toplanan verilerin analizine ilişkin olarak sürekli olarak her görüşme çerçevesinde 'karşılaştırmalı analiz' yapılması gerekliliğidir. Bu yüzden gömülü teori, toplanan verilerin analizinde, kategorilerin ortaya çıkmasında sürekli olarak geriye dönülerek toplanan verinin anlamı doğrultusunda bir sonraki aşamanın kararının verildiği yaklaşımı göstermektedir (Glaser, 1965, s. 439; Glaser & Strauss, 2006, ss. 1-4). Gömülü teori "tümevarımsal" şekilde anlamını oluşturduğu için, toplanan verilerde 'temaların keşfi' ve 'anımları' oluşturmak için yapılan kodlamalar kavramların ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır (Charmaz, 2006, s. 4; Çelik & Ekşi, 2018, s. 23).

⁵ Çelik ve Ekşi, gömülü teorinin kavramlara göre anlam bulan yapısı olduğu için örneklemin kuramsal bir değerlendirme doğrultusunda insan veya zaman grubundan bağımsız olarak geliştirildiğini belirtmektedir (2018, s. 46).

Şekil 1. Gömülü teori süreci (Jones ve Alony'nin makalesinden çevrilmiştir (2011, s. 102)).



Verilerin analizinde gömülü teori yaklaşımı doğrultusunda, ilk görüşmeden başlanarak elde edilen verilerin deşifrelerine bağlı olarak yapılacak diğer görüşmelerin uygunluğu göz önüne alınmıştır. Bu yüzden ilk toplanan verinin paralelinde eş zamanlı şekilde dönüşümlü olarak gerçekleştirilen ve sürekli olarak değerlendirmeye tabii tutulan gömülü teori yaklaşımı benimsenmiştir (Charmaz, 2006; Corbin & Strauss, 1990; Çelik & Ekşi, 2018, s. 140). Görüşmelerde toplanan görüntülerin ve ses kayıtlarının deşifresi gerçekleştirildikten sonra MAXQDA-20 programı kullanılarak 15 kişiye ait görüşme verisi sistematik ve karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Araştırma karşılaştırmalı analiz sürecini içerdiği için bilgisayar programının yardımı zaman açısından kolaylık sağlamıştır (Yıldırım & Şimşek, 2011, ss. 250-252). Araştırmanın analizi boyunca Strauss ve Corbin'in gömülü teori için geliştirdiği "açık", "eksen" ve "seçici" kodlama süreçlerini temel alan "sistematik desen" kullanılarak, veri analiz sürecinde ilk aşamada kavramlar, sonra kavramlardan kategoriler ve son olarak teoriye ulaşılması hedeflenen karşılaştırmalı analiz tekniği kullanılmıştır (Corbin & Stra-

uss, 1990, ss. 12-15; 2015).⁶ Yapılan araştırma 18.06.2022-16.11.2022 tarihleri arasında 8'i erkek, 7'si kadın olmak üzere 15 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Araştırma Bulguları

Bu bölümde gömülü teori yaklaşımı doğrultusunda ortaya çıkarılan araştırma sonuçlarına ilişkin olarak belirlenen temalardan biri olan 'kullanıcı olarak bellek' temasına ilişkin bulgular sunulacaktır.

Kullanıcı olarak bellek

Sosyal ağları bir bellek aracı olarak kullananlar, günlük deneyimlerini geçmiş oluşturacak şekilde iletişim kurmak, hatırlamak ve unutmak amacıyla *Facebook*, *Instagram*, *X* ya da *Twitter* gibi ortamlarda paylaşmaktadır. Bu bağlamda sosyal ağlar, bir hatırlatıcı araç olarak sahip olduğu algoritmalarla geçmişin taşınmasını sağladığı için, ortaya çıkan araçsallaşma bu çalışmada 'kullanım' ve 'alımlama' noktasında kavramsallaştırılmaktadır. Nedensel koşullara bakıldığında kullanım ve alımlama durumunun sosyal ağlarda kullanıcı olarak belleğin kavramsal oluşumunu belirlediği gözlemlenmektedir.

'Kullanıcılar sosyal ağlar ve bellek ilişkisini nasıl görmektedir?' Toplumsal bağlamından ayrı düşünüldüğünde sosyal ağlarda geçmiş oluşturmak 'bireysellik' içermektedir. Günlük yapılan bir gezi, ziyaretler ya da anlık paylaşımlar noktasında belli nedensellikler içeren ve paylaşımı yapan kullanıcının anlam oluşturma çabasına göre şekillenen durumlar sosyal ağlarda gözlemlenmektedir. Bu noktada sosyal ağlar bireylerin; (a) iletişim kurmak ve haberleşmek, (b) anıları kaydetmek, arşivlemek, (c) uzak mesafelerdeki kişilerden haberdar olmak, (d) hatırlamak gibi konularda ihtiyaçlarına yanıt vermektedir. Bu yüzden bu çalışma, farklı nedensellik ilişkileri bakımından bireysel kullanımların ve alımlamaların kullanıcı olarak sosyal ağlarda belleğin adlandırılmasındaki dönütünü ortaya koymaya çalışmaktadır.

'Kullanıcıların sosyal ağlarda belleğe ilişkin değerlendirmeleri ve alımlama-

⁶ "Açık kodlama", elde edilen verilere ilişkin kavramsal etiketlemenin yapıldığı, kelime atamalarının gerçekleştirildiği ilk aşamadır. Toplanan verilerin kelime, satır veya paragraf olarak kodlanarak kategori ve alt kategorilere ilişkin anlam oluşturulmaktadır (Çelik & Ekşi, 2018, ss. 51-53; Güler ve diğerleri, 2013, ss. 214-215). "Eksen kodlama", açık kodlama sürecinin devamı olarak "nerede, neden, nasıl, kim ve hangi" gibi sorular paralelinde kategorilerin belirginleştirilmesini içermektedir (Charmaz, 2006, ss. 60-61; Çelik & Ekşi, 2018, ss. 68-69; Güler ve diğerleri, 2013, ss. 215-216). "Seçici kodlama", ilk iki aşamaya bağlı olarak odaklanılan merkezi unsurun keşfine yönelik teorinin ortaya çıkarılacağı süreci işaret etmektedir (Çelik & Ekşi, 2018, ss. 78-80). Analiz boyunca gerçekleştirilen her aşama birbirini takip eden süreçleri içermektedir. Bu yüzden kodlanan veya etiketlenen kavramlar bir sonraki aşamada değerlendirildiği için 'dönüşümlü' ve 'bağımsız olmayan' süreci ifade etmektedir.

ları nasıldır?’ Sosyal ağların ya da sayısal olarak görülen etkileşim ortamlarının bireyi araçsallaştırıcı etkileri dijital çağda anıların paylaşımında ve depolanmasında kolaylık sağlamaktadır (van Dijck, 2007). Sosyal ağlar ve bellek arasındaki ilişki, bireyler tarafından gerçekleştirilen erişilebilir paylaşımların ölçümlenebilir değerleri ile belirlenmektedir. Sosyal ağlar gibi aracılı ortamların oluşturduğu geçmiş, paylaşılan ortamda diğer kullanıcılar tarafından izlenebilir olduğu için, belleğin bireyselliği noktasındaki algılamayı değiştirmektedir (Jacobsen & Beer, 2021a, 2021b).

‘Hatırlatma noktasında sosyal ağlar kullanıcılar için ne/neler ifade etmektedir?’ Sosyal ağlarda gerçekleştirilen paylaşımların arşivlenmesi, kullanılan ortama ilişkin birey tarafından yüklenen içeriklerin değerine göre şekillenmektedir. Sosyal ağların araçsallaştırıcı etkisi bireyi pasif veya edilgen olarak konumlandırırsa da geçmişi hatırlama noktasında bireyin eksikliklerine fayda sağladığı için, anlamlandırma kullanım ve alımlama durumuna göre değişmektedir. Bu çalışmada ‘kullanıcı olarak bellek’ sorgusu, sosyal ağların geçmiş oluşturma açısından bireye sağladığı kolaylık durumuna göre kullanım ve alımlama noktasında değer oluşturduğunu göstermiştir.

Tablo 2. Gömülü teori veri kodu⁷ ((Moore ve diğerleri, 2019, s. 239), makalesindeki tablodan örneklenerek çalışmaya uyarlanmıştır).

Konu	Tanım	Yorum
Olgu	Bütünü ifade eden ve dikkat çeken kavramsal sonuç	Sosyal ağları kullanan diğer kullanıcılarla oluşturulan etkileşimler. Diğerleriyle ortak fotoğraf paylaşma, beğeni, yorum gibi etkileşimler. Bireylerle iletişim kurma.
Neden-sellik	Gelişimi sağlayan değişkenler	Sosyal ağlarda yapılan paylaşımların arşivlenmesi sonucunda, sosyal ağların hatırlatıcı olarak kullanılması.
Bağlam	Eylemi etkileyen koşullar	(a) Bireye ait anıların aracılı ortamlarda paylaşılması ve anlam oluşturulması isteği, (b) takip edilen kişilerin anılarına yönelik aracılı ortamda anlam oluşturulması isteği.
Etkiye müdahale eden durumlar	Belli aracı değişkenlerle özdeşleşme	Geçmişe yönelik anıların sayısallaştırılarak sosyal ağlarda paylaşılmasının meydana getirdiği iletişim kurma ihtiyacı.

⁷ İncelemeye ilişkin geliştirilen ön model Ek-2’de sunulmuştur. Dar bir örneklemede gerçekleştirilen çalışma sınırlılığa sahip olduğu için, gerçekleştirilecek diğer çalışmaların bu ön modelin geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Eylem Şekilleri/ Planları	Amaç odaklı olarak olguya karşı gerçekleştirilen eylemler	Bireyin ortak anılarını bireysel ya da geleneksel ortaklığı bulunduğu alanda paylaşması, paylaşımları diğer kişileri ekleme. Ağ oluşturarak ortak bağlantı kurma.
Sonuçlar	Gerçekleştirilen eylemlere bağlı olarak beklenen ve beklenmeyen sonuçlar	Kullanıcı olarak sosyal ağlarda geçmişe yönelik paylaşımların bireysel olarak kullanım ve alımlama noktasında anlam oluşturma. Deneyimlerin kurulan bağlantılar üzerinden istenen ve istenmeyen sonuçlar yaratması.

Hatıraların oluşturduğu arşiv

Sosyal ağları hatırlatıcı olarak kullanan bireyler, geçmişlerine ilişkin saklanabilir unsurları korumak amacıyla bu ortamları kullanmaktadır. Sosyal ağların internet bağlantısıyla erişilebilir olmasının meydana getirdiği 'belleğin taşınabilir olması' bireyler için geçmişe ulaşım noktasında önem oluşturmaktadır. Fiziksel taşıyıcı ortamların bozulma, kaybolma ihtimaline karşı sosyal ağların daha 'kontrollü' olduğu düşüncesi bireyler açısından önemlidir. Görüşmecilerim, "Hem de *Instagram* olarak, bir bellek düşündüğüm zaman benim aklıma sadece 'arşiv' geliyor. Geçmişe dönük bir arşiv" (E1, kişisel görüşme, 30.08.2022) ve "(...) seçilmiş fotoğraflar olarak duruyor, orda. Yani iyi bir arşiv benim açımdan," (E2, kişisel görüşme, 02.09.2022) aktarımlarında görüldüğü gibi depolanan geçmişe yönelik paylaşımlar kullanım ve alımlama noktasında sosyal ağları anlamlandırmaktadır.

Hatırlattığı için yani unuttuyorum mesela unuttuğum zaman hatırlıyor. O an da çok çok güzel bir duygu anlatılmaz, bir duygu. Sevdiğim eğer güzel bir şey ise çok güzel ama üzücü bir şey ise tabii ki üzücü bir durum üzüyor beni (K5, kişisel görüşme, 22.09.2022).

Sosyal ağlar, bireyin eylem gerektiren davranışlarına kolaylık sağladığı için pratik eylem gerektiren durumları zaman ve mekân bağlamında farklılaştırarak kullanım değerini oluşturmaktadır. Bireyin yaşamına eklemlenerek yer bulan sosyal ağların anlam oluşturma da kullanım ve alımlama noktasında deneyimlerle şekillenmektedir.

Ya bir nevi hayatın yansıması gibi, öyle diyebiliriz. Benim açımdan sosyal ağdaki; internet ortamındaki sosyal ağ, gerçek hayatta paralel giden. Onu, onu takip etmemizi kolaylaştıran, günlük yaşantımızı kolaylaştıran arkadaşlarımızla bizi biz, bir yapan sosyal ağ yani. Bellek olarak da işte bunların bütünü işte. Yani takip edebileceğimiz, hatırlayabileceğimiz geriye dönüp baktığımızda bize iyi şeyler sunan bir bellek (E2, kişisel görüşme, 02.09.2022).

Araçsallaştırıcı etkinin anlamı üst ve yardımcı bellek

Modern toplumsal yapı içerisinde bireyin iletişim ve etkileşim şekillerine etki eden sosyal ağların meydana getirdiği araçsallaştırıcı etki, ifade etme tarzlarının değişmesine neden olmaktadır. Eylem gerektiren davranışların kolaylaşması sonucunda bireyin zamanla kazandığı deneyimlerin bilişsel yeterlilik oluşturması önemlidir. Bu noktada "Bellek 'hafızada' tutmak işte. Hafızada zaman zaman hatırlatma da oluyor" (E8, kişisel görüşme, 16.11.2022) şeklinde belirtilen sosyal ağlarda belleğin anlamının, "(...) teknoloji insan belleğini zayıflatırken kendi belleğini daha çok güçlendiriyor", (K6, kişisel görüşme, 06.10.2022) aktarımında, hatırlama noktasında sosyal ağların birey üzerindeki yansımaları 'araçsal' olarak görülmektedir. Bu bağlamda sosyal ağların hatırlatıcı olması, "Anılar duruma göre, zamana göre değişkenlik gösterebiliyor biliyorsun. Unutulmaz, bastırılır. 'Hatırlatıcı' oluyor işte!" (K7, kişisel görüşme, 20.10.2022) aktarımında görüldüğü gibi araçsal etkiler göstermektedir. Ayrıca duruma ilişkin detaylandırma ihtiyacı bir görüşmeci aktarımında şu şekilde gözlemlenmiştir:

(...) yani şimdi biz sahip olduğumuz anılara kendi zihnimiz içerisinde her ne kadar bir görsellik şeyi yapabiliyorsak da atfedebiliyorsak, canlandırabiliyorsak da bunun paylaşımı noktasında görselden uzağız. Öyle bir şey yok. Dolayısıyla bunu sözel olarak ifade etme şansımız oluyor, sadece. Sosyal medyada bir kullanıcı olarak belleğe bu şekilde bakıyorum. Benim anılarıma bir görsellik de kattığı için bunu daha diri canlı tutan bir şey haline geldiğini düşünüyorum. (...) Benim anılarımın başkalarının belleğinde yer etmesi noktasında bugünkü görselliğin doğrudan bir etkisi var yani. Sosyal ağlarda bellek insanların yazılı ya da sözel olarak hafızasına attıkları şeyleri, görsel olarak da beslemelerini sağlayan bir 'üst bellek' haline gelmiş, bir bellek haline getirdiğini düşünüyorum (E3, kişisel görüşme, 09.09.2022).

Modern toplumsal yapıda kullanılan araçların sağladığı zamansal ve mekânsal etkinin ortaya çıkardığı araçsallaşma önemli bir değerlendirme unsurudur. Bireylerin geçmişlerini hatırlamak için akışkanlaşan toplumsal alanda sosyal ağlara anlamlar yüklemesinde kullanım ve alımlama önemlidir. Araçsallaşan bireyin akışkanlaşan yapıda kendi dışındaki unsurların kolaylaştırıcı etkilerine yüklediği anlam önemli bir değişken olarak görülmektedir.

(...) Ama benim şahsi görüşüm Allah insanı yarattığında hafıza, şey mutlaka şaşar. Zaten belleğin belli bir bölümü silinmediği müddetçe insan yaşayamaz. Çünkü belleği dolu olarak... Ama bu bana 'yedek bellek' gibi insan hafızası gibi geliyor. Bir yerde tutuyorum işte yedek bellek. Hafızaya alternatif. (...) Ama bunu açtıkça gördükçe, 'Bunu yapmışım' veya 'Yaşamışım' veyahut da 'Bunla beraber aynı zaman geçirmişim' diye kendini şey ediyorsun, onore ediyorsun. 'İyi ki telefonuma onları kaydetmişim', diyorsun (E6, kişisel görüşme, 15.10.2022).

Araçsallaşan hafıza

Modern toplumsal yapının günlük yaşam pratiklerini süreklilik üzerinden

değiştiren yapısını gösteren akışkanlık, eksikliklerin giderilmesi noktasında araçlara yüklenen değeri arttırmaktadır (Bauman, 2012b, 2018a, 2020; Bauman & Leoncini, 2020). Bireyin özel alanının anlamına ilişkin değişim araçların etkinliği noktasında belirlenmektedir. Bu noktada hatırlama, bireysel ya da toplumsal olarak belli eylem gerektiren davranışlar taşımaya rağmen araçsallaşan toplumsal yapının akışkan konumu, kullanım ve alımlama açısından yeni anlamların oluşmasını sağlamaktadır. Bireysellik çerçevesinde düşünüldüğünde ise deneyimin oluşumu araçlara yüklenen anlamın değer oluşturmasıyla sağlanmaktadır. Bu noktada görüşmeci aktarımlarında kullanıcı olarak belleğin araçsallaştırıcı anlamı, deneyimlerin sonucu olarak "Bellek 'hafıza', bence yani. Hafıza yani. Ya geride çok eskide çaktığın... Mesela benim 2010'larda, 12'lerde, 2008'lerde resimlerim var. İşte orda hafızada duruyor," (E5, kişisel görüşme, 13.10.2022) şeklinde aktarılmaktadır. Belleğin sosyal ağlarla değerlendirilmesinde bireysel deneyimin oluşturduğu anlam önemlidir.

Bir tuşla erişiyorsun. Kolaylığı var. Yoksa kalıcılığı açısından değil de ulaşılma bakımından tabii internet ortamı, *Facebook* ortamı çok daha rahat. Valla 'hafıza' olarak tanımlıyorum. Ben istediklerimi görüyorum. Sonuç itibarıyla benim. Çünkü görmek istediklerim benim yüklediklerim yani sonuç itibarıyla bunlar zaten benim hafızamda olan şeyler, var yani. Geriye dönenler bir başkasının seçtiği şeyler değil ki! (E7, kişisel görüşme, 02.11.2022)

Kavramsallaştırıcı yansıma ekran ve havuz

Sosyal ağlarda kullanımın ve alımlamanın temel çıktısı bireysellik bağlamında anlam oluşturmaktadır. Sosyal ağlarda kullanıcıların oluşturdukları profillerine bağlı olarak gerçekleştirdikleri eylemlerin, paylaşımların veya ilişkilerin meydana getirdiği geçmiş bilgisi bellek açısından alımlamayı bireyselleştirmektedir. Bu bağlamda kullanım şekillerine göre sosyal ağların geçmişin hatırlanmasına yaptığı katkı gerçekleştirilen eylemin türüne ve yapısına bağlı olarak anlam oluşturmaktadır. "(...)kişisel bilgilerimin, kimlik numaramın, e-posta adresimin, telefon numaramın dahil olduğu kendim ile ilgili ses görüntü yazılı ne varsa hepsinin depolandığı bir şey olarak tanımlıyorum. Bir 'havuz' olarak düşünüyorum," (K2, kişisel görüşme, 07.07.2022) aktarımında, kullanımın ve alımlamanın bireysel yansıması gözlemlenmiştir. Sosyal ağların akışkan yapısının bellek üzerinde oluşturduğu etki, belleğin bireylerin düşüncesinde şekillenmesine etki etmektedir.

(...) her türlü paylaşımlarımızın toplandığı bir 'havuz' olarak tanımlarım belleği. Yani arkadaşlarımızla geçirdiğimiz vakit ya da duygu durumlarımız. O duygu durumlarımızı aktarma biçimlerimiz. Her şeye eriştiğimiz, her şeyi oraya koyduğumuz bir havuz ve aynı zamanda bize bir bellek olarak görünürken, aynı zamanda karşıdaki kişiye de bir şey 'ekran' olarak görünüyor (K1, kişisel görüşme, 18.06.2022).

Modernleşen toplumsal yapıda kültürün tüketim üzerinden deneyimlenen yapısı sosyal ağları bireysel ekranlara dönüştürmektedir. Bireyin dünyaya açılan kapısı konumuna gelen iletişim ortamlarının meydana getirdiği etki belleğin de şekillenmesine ve değişmesine yol açmaktadır (Eyrek, 2020). Ekranlarla bağlantı kuran ve geçmişini depolayarak sayısallaştıran bireyin, hatırlama noktasında geçmişe yönelik düşünceleri de değişmektedir. Bireysellik sosyal ağların araçsallığı noktasında anlamın oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Hızlı erişilebilirlik ve duygusal bağ

Sosyal ağların zaman ve mekân üzerinde meydana getirdiği değişim tanımlanırken, iletişim noktasındaki hızlılığa ilişkin olumlu anlayışın, bellek üzerindeki alımlamaya da etki ettiği gözlemlenmektedir. “Yani bizi gençliğimize götürmesini beklemiyoruz ama duygusal anlamda o anlara götürecektir yeniden. (...) hani sanal ortamda hani ‘fizikselleştirdiğim’ bir alan” (E4, kişisel görüşme, 12.09.2022), aktarımında da görüldüğü gibi, kullanıma ilişkin bireyselliğin meydana getirdiği dönüşüm belleğin araçsallaştırıcı etkisini arttırmaktadır. Kullanım kolaylığının getirisi olarak hatırlama, belleğin sosyal ağlarla taşınabilir duruma gelmesi sonucunda hızlanmaktadır.

Sosyal medyada belleğin, belleği kolaylık olarak ‘hızlı erişilebilirlik’ olarak, ‘hızlı ulaşım’ olarak tanımlarım. Bir şeye erişmek istersem, bir fotoğrafa bir anıya daha hızlı erişebilirim: bir fotoğrafa, anıya... Albümü karıştırmaktansa depolamayı daha kolay yaparım. Kâğıda baskı yapmadan... Mesela bu önemli kanıt açısından daha kolay olur benim için. Bir şeyi kanıtlamak açısından olabilir (K3, kişisel görüşme, 07.07.2022).

Sosyal ağlarla araçsallaşan kullanıcının, belleğin sayısallaşan anlamına ilişkin olumlu yapıyı görüşü ‘faydacı’ bir yaklaşım olarak gözlemlenmiştir. Bireysellik noktasında hatırlamanın fiziksel alandan sayısal alana kayan yapısının meydana getirdiği değişimin hızlılıkla birleşmesi, kullanıcı olarak belleğin ‘duygusallık’ noktasında anlamını olumlamaktadır.

Tamamen ‘duygusal bağ’ kurma amaçlı olduğunu düşünüyorum. Mesela o, hiç modum yok. *Instagram*’a girmek istemiyorum. Bir girdim ana sayfayı yeniledim. İşte bildirim geldi, ‘3 sene önce sevgilinle buradasın!’, onu ona atıyorum. O, ona ona atıyor. Ben kendi hikâyemde paylaşıyorum. Hikâyede gören bana cevap veriyor. Böyle böyle aslında o gün o fotoğrafı görmemle beraber *Instagram*, *Instagram* kullanma saatimi arttırıyor (K4, kişisel görüşme, 06.08.2022).

Sonuç ve Tartışma

Modern toplumsal yapının akışkanlaşan yapısı, tercihleri ve anlamları koşullara göre şekillendirmektedir. Bireysel yaşamın yapısal olarak günlük dönüşümlerle şekillenmesi, bireyin yaşamını hızlı ilerleyen ve sürekli değişen şartlara göre tercihlere yönlendirmektedir. Castells’in “kültür (...) yeni teknolojik sistemle temelden dönüşmüştür,” şeklinde “sanallık kültürü” olarak aktardığı günümüz

modern dünyasında (2008, s. 441), Bauman'ın "akışkan hayat" ya da "akışkan doğanlar" olarak aktardığı bireyin konumunu düşünmek gerekmektedir (2020; Bauman & Leoncini, 2020). Çünkü modern toplumlarda günlük yaşamın büyük çoğunluğu araçlar vasıtasıyla "akışlar uzamı"nda gerçekleşmektedir (Castells, 2008, s. 500-501). Akışlar uzamının sağladığı hızlilik, bireyi akış içerisinde hareket etmeye zorlamaktadır. Akışlar uzamı deneyimleri sağladığı fayda doğrultusunda alımlamaya itmektedir.

Sosyal ağların bireysellik içeren yapısı kullanım ve alımlama noktasında farklı anlamlar ortaya çıkarmaktadır. Deneyimlerin meydana getirdiği anlamlar araca yüklenen değere yönelik ölçüt oluşturmaktadır. Sosyal ağlar için kullanıcıların kullanım noktasında farklı bilgi birikimlerinin oluşturduğu deneyimin alımlanmasının farklı anlamlandırmaları içerdiği gözlemlenmiştir. Kullanıcı olarak sosyal ağlarda belleğin tanımlaması yapılırken, amaçların ve deneyimlerin ortaya çıkardığı durum 'arşiv', 'havuz', 'hafıza', 'duygusal bağ' ya da 'hızlı erişim' gibi görüşmeciler tarafından farklı tanımlamalar şeklinde aktarıldığı gözlemlenmiştir. Bellek gibi karmaşık yapıya sahip olan bir kavramın sosyal ağlar üzerinden değerlendirildiğinde bireyselliğin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen araştırmada görüşmeciler tarafından aktarılan kavramsal ifadeler, sosyal ağların kullanımının ve alımlanmasının bir gözlemi olarak düşünülmektedir.

Kullanıcı olarak bellek, araçsallaşan sosyal ağların önemseydiği bir konudur. *Facebook*'un 'Anılar' (*Memories*) özelliğiyle geçmiş kullanıcılarına yeniden hatırlatması bu araçsal etkinin yansımalarının bir örneğidir. Bu durum özellikle modern toplumsal yapıda sürekliliğin meydana getirdiği akışkanlığın bireyi aracın etkinliğine bırakan yansımalarını göstermektedir. Konrad'ın, "teknolojiyle anıları hatırlamanın, insanları olumlu duygularla yeniden bağlayabileceğini ve uzun vadeli refahı artırabileceğini gösterdi," aktarımında görüldüğü gibi *Facebook*'un kullanıcı anıları üzerine gerçekleştirdiği hatırlatma etkinliği, bireye bir dış uyaran olarak sosyal ağların hatırlatıcı etkisinin araçsallaştırıcı yönünü göstermektedir (Konrad, 2017; Konrad'den akt. Reid, 2019). Ancak sosyal ağların araçsallaştırıcı etkisi bu çalışmada sadece görüşülen kişilere bağlı olarak kavramsal bir anlam olarak aktarılmıştır. Bu yüzden araştırmada 'kullanıcı olarak bellek' teması üzerinden bir ön model olarak sunulmuştur.

Alan yazınında da aktarılan "dolayımlanmış bellek", "nicelleştirilmiş nostalji" ya da "ekran bellek" (van Dijck, 2007; Eyrek, 2020; Jacobsen & Beer, 2021a, 2021b) gibi farklı kavramsal dönüşümler sayısal ortamlarda kullanımların çıktılarını göstermektedir. Bu farklı kavramsal dönüşümlerde bireysellik önemli bir gözlem unsurudur. Bireysellik bağlamında bakıldığında 'aracı olmak' ve 'araçsal olmak' gibi farklı kavramsal sonuçlara ulaşılmaktadır. Çalışmanın odaklandığı kullanım ve alımlama durumu, ilgili literatürden farklı olarak bireysel kavramların ya da alımlamaların çıktılarını göstermektedir. Bunun bir anlam oluşturması noktasında *Tablo 2*'de detayları sunulan gömülü teori kodlama bilgisi bağlamında geliştirilen 'Kullanıcı olarak Bellek Ön Modeli' (*Ek-2*) sürecin anla-

şılması açısından örnek oluşturmaktadır. Bireylerin 'iletişim', 'kayıt', 'haberdar olma' ve 'hatırlama' gibi farklı bağlamlarda kullandığı sosyal ağlar, 'karşılıklı anlatı', 'arşiv', 'erişim' ve 'hatırlama' gibi kullanım amaçları oluşturmaktadır. Bu durum değerlendirildiğinde, sosyal ağların bir çıktısı olarak 'arşiv', 'hafıza', 'ekran/havuz', 'üst/yardımcı bellek', 'hızlı erişilebilirlik/duygusal bağ' gibi kullanıma yönelik farklı kavramsal düşüncelerin aktarıldığı gözlemlenmiştir. Burada kullanımın ve alımlamanın bellek üzerinde zamana göre oluşan anlamı birey deneyimlerinin sonucu olarak detaylandırılmıştır.

Kullanımın ve alımlamanın bireysellik içeren yapısı, sosyal ağlarda belleğin şekillenen durumuna ilişkin olarak Bauman'ın akışkanlık düşüncesini güçlendirmektedir (2015, 2018a, 2020). Giderek artan araçsal ortamda bireyin etkisi altına girdiği teknolojinin farklı unsurları, bireyin eksikliklerini araçlarla gidermeye yönlendirmektedir. Bu bağlamda bireyin geçmişine ilişkin unsurları fiziksel alanlarda saklamak yerine sosyal ağlarda saklayarak "Bir tuşla erişiyorsun. Kolaylığı var," (E7, kişisel görüşme, 02.11.2022) şeklinde bunu aktarması bu araçsallaşmanın yansımasına bir örnektir. Görüşmecilerden birinin "bir yerde tutuyorum işte yedek bellek" (E6, kişisel görüşme, 15.10.2022) olarak aktardığı düşüncesinde görüldüğü gibi araçsallaşmanın etkisi kullanım ve alımlama açısından etkilidir. Sosyal ağların kullanım kolaylığı sunan ve araçsal etkileri doğrultusunda bireyi gerçekliğinden yoksunlaştıran yapısı bu çalışmada 'bireysellik' noktasında değerlendirilmiştir. Kullanım ve alımlama belirlenimi doğrultusunda gömülü teori yaklaşımının da bireysel veri yönelimli olmasının bu araştırmanın sonucu değerlendirilirken göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Çalışma sınırlı sayıda kullanıcı örneklemini üzerinden elde edilen verileri içerdiği için daha geniş perspektifte inceleme yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda sunulan ön model, farklı araştırma yaklaşımlarına göre sosyal ağlarda belleğin konumuna ilişkin alan yazını üzerinde değerlendirmeler yapılmasını olanaklı kılmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, alanda yapılacak diğer çalışmalara örnek oluşturmaktadır. İçerik analizi veya geniş kapsamlı anket çalışması yapılarak ya da *Facebook*, *Instagram* dışındaki örnekleme yer alan sosyal ağlar incelenerek araştırma modeli/modelleri literatüre sunulabilir. Gerekli görülen nicel çalışmalar yapılarak nitel olarak gerçekleştirilen bu çalışmaya farklı değerlendirme perspektifi dahil edilebilir.

Kaynakça

- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik* (İ. Türkmen). Ayrıntı Yayınları.
- (2012a). *Küreselleşme: Toplumsal sonuçları* (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- (2012b). *Akışkan modern dünyadan 44 mektup* (P. Sıral, Çev.). Habitus Yayıncılık.

- (2015). *Akışkan modern dünyada kültür* (İ. Çapcıoğlu & F. Ömek, Çev.). Atıf Yayınları.
- (2016). *Cemaatler: Güvenli olmayan dünyada güvenlik arayışı* (N. Soysal, Çev.). Say Yayınları.
- (2017). *Kimlik* (M. Hazır, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- (2018a). *Akışkan modernite* (S. O. Çavuş, Çev.). Can Yayınları.
- (2018b). *Kapımızdaki yabancılar* (E. Barca, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- (2020). *Akışkan hayat* (A. E. Pilgir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., & Leoncini, T. (2020). *Akışkan doğanlar* (E. Balçık, Çev.). Sander Yayınları.
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2016). *Akışkan gözetim* (E. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Birgili, B. (2015). Temellendirilmiş kuram. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel araştırma: yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (ss. 105-118). Anı Yayınları.
- Castells, M. (2008). *Ağ toplumunun yükselişi: Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür (Cilt 1)* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Chandler, D., & Munday, R. (2018). *Medya ve iletişim sözlüğü* (B. Taşdemir, Çev.). İletişim Yayınları.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. Sage Publications.
- Corbin, J., & Strauss, A. (1990). Grounded theory research: Procedures, canons and evaluative criteria. *Qualitative Sociology*, 13(1), 3-21.
- Corbin, J., & Strauss, A. L. (2015). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. SAGE.
- Çelik, H., & Ekşi, H. (2018). *Nitel desenler: Gömülü teori*. Edam Yayınları.
- Damasio, A. (2022). *Şeylerin tuhaf düzeni: Yaşam, hisler ve kültürlerin doğuşu* (F. İ. Uludağ & E. Kumral, Çev.). ODTÜ.
- Ellison, N. B., & Boyd, D. M. (2013). Sociality through social network sites. W. H. Dutton (Ed.), *The Oxford handbook of internet studies* (ss. 151-172). Oxford University Press.
- Eyrek, A. (2020). *Ekran bellek: Kültür endüstrisinde bellek yitimi*. Doruk Yayınları.
- Gençoğlu, A. Y. (2014). Bir kavram ve kuram üretme stratejisi olarak temellendirilmiş kuram. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, (XVII), 681-700. <https://doi.org/10.14225/Joh425>
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel- kimlik: Geç modern çağda benlik ve toplum* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Say Yayınları.
- Glaser, B. G. (1965). The constant comparative method of qualitative analysis. *Social Problems*, 12(4), 436-445. <https://doi.org/10.2307/798843>

- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (2006 / Reprinted). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Aldine Transaction.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B., & Taşğın, S. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma*. Seçkin Yayıncılık.
- Hoskins, A. (2016). Memory ecologies. *Memory Studies*, 9(3), 348-357. <https://doi.org/10.1177/1750698016645274>
- Jacobsen, B., & Beer, D. (2021a). *Social media and the automatic production of memory: Classification, ranking and the sorting of the past*. Bristol University Press.
- (2021b). Quantified nostalgia: Social media, metrics, and memory. *Social Media + Society*, 7(2). <https://doi.org/10.1177/20563051211008822>
- Jenkins, H. (2018). *Cesur yeni medya: Teknolojiler ve hayran kültürü* (N. Yeğencil, Çev.). İletişim Yayınları.
- Jensen, K. B. (2015). What's social about social media? *Social Media + Society*, 1(1), 1-2. <https://doi.org/10.1177/2056305115578874>
- Jones, M., & Alony, I. (2011). Guiding the use of Grounded Theory in Doctoral studies - An example from the Australian film industry. *International Journal of Doctoral Studies*, 6 (N/A), 95-114.
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003>
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar-ilkeler-teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Konrad, A. (25.08.2017). *Facebook memories: The research behind the products that connect you with your past*. 13.10.2022 tarihinde Medium: <https://blog.prototypr.io/facebook-memories-the-research-behind-the-products-that-connect-you-with-your-past-f9a1d8a49a43> adresinden alındı.
- Kornwachs, K. (2021). *Teknoloji felsefesine giriş* (S. Vural Kara, Çev.). Runik Kitap.
- Laughey, D. (2010). *Medya çalışmaları: Teoriler ve yaklaşımlar* (A. Toprak, Çev.). Kalkedon.
- Lovink, G. (2014). What is the social in social media? N. Papastergiadis ve V. Lynn (Eds.), *Art in the Global Present* (ss. 97-111). UTS ePress. <https://doi.org/10.5130/978-0-9872369-9-9.f>
- Moore, J., Magee, S., Gamrekidze, E., & Kowalewski, J. (2019). Social Media Mourning: Using Grounded Theory to Explore How People Grieve on Social Networking Sites. *OMEGA- Journal of Death and Dying*, 79(3), 231-259. <https://doi.org/10.1177/0030222817709691>
- Mul, J. D. (2008). *Siberuzayda macera dolu yolculuk* (A. Özdamar, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Reid, S. (2019). *Jogging happy memories*. 13.10.202 tarihinde American Psycholog-

ical Association: <https://www.apa.org/monitor/2019/03/job-konrad> adresinden alındı.

Shirky, C. (2008). *Here comes everybody: The power of organizing without organizations*. Penguin Books.

van Dijck, J. (2007). *Mediated memories in the digital age*. Stanford University Press.

——— (2013). *The culture of connectivity a critical history of social media*. Oxford University Press.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Onam Bilgisi: Katılımcılar işlem öncesinde bilgilendirilmiş, onamları alınmıştır.

Etik Kurul Onayı: Çalışmanın etik kurul onayı, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı'nın 30.05.2022 tarih ve 06 sayılı toplantısında alınmıştır.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Participant informed consent: Participants were informed before the data collection and they were asked to sign a form of consent.

Ethics committee approval: The ethics committee approval has been obtained from İstanbul University Ethics Committee at the meeting dated 30.05.2022 and numbered 06.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Ekler

Ek-1

Tablo 1. Araştırma örneklemi: Görüşülen kişilerin özellikleri⁸

Kodu	Yaşı	Eğitimi	Sosyal Ağ	Görüşme Zamanı
K1	28	Yüksek Lisans	<i>Instagram</i>	18.06.2022
K2	26	Yüksek Lisans	<i>Instagram</i>	07.07.2022
K3	30	Lisans	<i>Instagram</i>	07.07.2022
K4	25	Lisans	<i>Instagram</i>	06.08.2022
E1	32	Ön Lisans	<i>Instagram</i>	30.08.2022
E2	31	Ön Lisans	<i>Instagram</i>	02.09.2022
E3	30	Yüksek Lisans	<i>Instagram</i>	09.09.2022
E4	33	Lisans	<i>Instagram</i>	12.09.2022
K5	45	Lise	<i>Facebook</i>	22.09.2022
K6	55	Doktora	<i>Facebook</i>	06.10.2022
E5	43	Lise	<i>Facebook</i>	13.10.2022
E6	58	Lise	<i>Facebook</i>	15.10.2022
K7	43	Doktora	<i>Facebook</i>	20.10.2022
E7	70	Doktora	<i>Facebook</i>	02.11.2022
E8	52	Yüksek Lisans	<i>Facebook</i>	16.11.2022

⁸ K: Kadın / E: Erkek

